

TREČIŲJŲ ASMENŲ TEISĖS Į NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMĄ SUTRIKDŽIUS NUKENTĖJUSIOJO SVEIKATĄ ARBA ATĖMUS GYVYBĘ

Solveiga Cirtautienė *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 249 63 64
Elektroninis paštas s.cirtautiene@lat.lt*

Pateikta 2006 m. birželio 12 d., parengta spausdinti 2007 m. vasario 9 d.

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos trečiųjų asmenų, susijusių su nukentėjusiuoju artimais šeimos santykiais, teisės į neturtinės žalos atlyginimą nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atvejais teisinio reguliavimo ir teisminės problemos Lietuvoje. Autorės nuomone, Konstitucijos saugomos vertybės – gyvybė, sveikata ir šeima, taip pat Europoje vyraujančios deliktų teisės vienodinimo tendencijos nebepateisina šios srities teisinio reguliavimo ir teisminės praktikos vengimo bei prieštaravimo Lietuvoje. Atsižvelgiant į tai, kad trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą pripažinimas susijęs su civilinės atsakomybės išplėtimu, lemiančiu būtinybę tinkamai užtikrinti teisėtų kreditoriaus ir skolininko interesų pusiausvyrą, tiek teisiškai reguliuojant trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą, tiek teisminėje praktikoje būtinas teisinis apibrėžtumas. Autorė, analizuodama trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą plėtimosi tendencijas Europos šalyse vienodinant Europos deliktų teisę, šiuo straipsniu siekia pagrįsti, kad trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo susijusi su padidėjusiu šiuolaikinės visuomenės poreikiu pripažinti ne tik tiesiogiai nukentėjusio asmens, bet ir jo artimųjų patirtus neigiamus emocinius išgyvenimus nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju teisės saugomais interesais. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad trečiųjų asmenų teise reikalauti neturtinės žalos atlyginimo neišvengiamai išplečiama civilinės atsakomybės apimtis, satisfakcijos arba socialinio teisingumo atkūrimo tikslas atlyginant neturtinę žalą tokiu atveju yra prioritetas, pagrindžiantis ir leidžiantis apibrėžti trečiųjų asmenų teisės įgyvendinimo ribas lemiančius veiksnius (aiškų civilinės atsakomybės sąlygų identifikavimą, apibrėžtą sąrašą asmenų, turinčių teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, taip pat teisės pažeidimo pobūdį) tam, kad nekontroliuojama trečiųjų asmenų teisė reikšti ieškinius dėl neturtinės žalos atlyginimo netaptų piktnaudžiavimu šia teise ir nepagrįsta bei nepakeliamą našta žalą padariusiam asmeniui ir jo artimiesiems. Autorė šiuo straipsniu taip pat siekia pagrįsti, kad šiandieninio teisinio reguliavimo sąlygomis itin liberali ir plati Europos deliktų teisės principuose įtvirtinta teisė asmenims, susijusiems su nukentėjusiuoju šeimos santykiais, reikalauti neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju kol kas negali būti pateisinama CK įtvirtinta deliktinės atsakomybės teisinio reguliavimo specifika Lietuvoje bei socialine ir ekonomine šalies padėtimi. Autorės nuomone, trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo galima pateisinti remiantis CK 6.283 straipsniu, jei sužalojus sveikatą ar atėmus gyvybę sukelti dvasiniai išgyvenimai išsivysto į psichinę ligą ar kitaip pakenkia sveikatai ir tokius asmens neigiamus išgyvenimus galima laikyti sveikatos sužalojimu pagal CK 6.283 straipsnį. Be to, įvertinus neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims tikslus, neturtinės žalos atlyginimas sunkaus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju turėtų būti pateisinamas tretiesiems asmenims, susijusiems su nukentėjusiuoju artimais šeimos santykiais, už jų patirtus itin didelius dvasinius išgyvenimus, neatsižvelgiant į tai, kad žala jų sveikatai pagal CK 6.283 straipsnį nepadaryta, jei nukentėjusiojo sveikata sužalojama ar gyvybė atimama tyčia ar dėl didelio neatsargumo.

Pagrindinės sąvokos: tretieji asmenys, susiję su nukentėjusiuoju artimais šeimos santykiais, emocinis sukrėtimas, deliktų teisės unifikavimas, neturtinė žala, satisfakcija.

ĮŽANGA

Šio tyrimo objektas – skirtingų Europos šalių ir Lietuvos teisinio reguliavimo ir teisminės praktikos ypa-

tumai atlyginant neturtinę žalą tretiesiems asmenims, t. y. su nukentėjusiais dėl gyvybės atėmimo ar sveikatos sužalojimo susijusiais asmenimis, vienodinant Europos deliktų teisę.

Pasirinktos temos aktualumą lemia Europoje pastaraisiais metais ryškėjanti tendencija tiek leidžiant įsta-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros doktorantė

tymus, tiek jurisprudencijoje plėsti neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims taikymo ribas. Lietuvoje šioje srityje kol kas įstatymo leidėjo nuostata neaiški, mokslinės doktrinos iš esmės nėra, o negausi ir prieštaringa teisminė praktika reikalauja aiškiai apsispręsti dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims modelio, nes socialinis poreikis veiksmingai ginti ir saugoti Konstitucijos saugomas vertybes – gyvybę, sveikatą ir šeimą, taip pat Europoje vyraujančios deliktų teisės vienodinio tendencijos nebepateisina šios srities teisinio reguliavimo ir teisminės praktikos vangumo. Teisinis apibrėžtumas būtinas ir siekiant išlaikyti teisinę interesų pusiausvyrą, kad būtų išvengta potencialiai nepagrįstų milijoninių ieškinių tokio pobūdžio bylose, kad nekontroliuojama trečiųjų asmenų teisė reikšti ieškinius dėl neturtinės žalos atlyginimo netaptų piktnaudžiavimu šia teise ir nepagrįsta bei nepakeliama našta žala padariusiam asmeniui ir jo artimiesiems. Tai savo ruožtu lemia ir mokslinių šios srities tyrimų būtinybę. Todėl šio tyrimo tikslas – atskleisti neturtinės žalos atlyginimo tikslus, apibrėžti šios teisės įgyvendinimo ribas bei pagrįsti būtinybę Lietuvoje, sistemiškai aiškinant CK nuostatas, užtikrinti tretiesiems asmenims realią galimybę ginti savo pažeistas teises reikalaujant atlyginti neturtinę žalą.

Straipsnyje taikyti sisteminis, lyginamasis, teleologinis, loginis, kauzalinės analizės ir aprašomasis teisės normų aiškinimo metodai.

I. TREČIŲJŲ ASMENŲ TEISĖS Į NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMĄ PROBLEMATIKA EUROPOJE

Šiandien Europoje, diskutuojant ir analizuojant galimybę suvienodinti deliktų teisę Europos Sąjungoje, neturtinės žalos atlyginimas, kaip teisių gynimo būdas, kaip ir kiti deliktų teisės institutai, kelia didelį Europos teisės mokslininkų susidomėjimą. Neturtinės žalos atlyginimas, anksčiau daugelyje Europos šalių, taip pat ir Lietuvoje, suprastas kaip išimtinis teisių gynimo būdas, tampa visaverčiu teisių gynimo būdu, kaip ir turtinės žalos atlyginimas [1]. Toks neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, vis platesnis taikymas yra teisinės sistemos atsakas į padidėjusį poreikį kiek įmanoma labiau apginti asmens individualius interesus visuomenėje. Be to, teisinės apsaugos apimtis ir jos priemonių pobūdis atspindi visuomenės gerovę ir jos poreikius [2, p. 50]. Todėl vis naujų asmens poreikių ir interesų pripažinimas teisės saugomomis vertybėmis iš esmės nulemtas ne tik vis didėjančio poreikio kuo labiau užtikrinti individo laisvę ir jo interesus, bet ir išsivysčiusios visuomenės ekonominių galimybių.

Atsižvelgiant į šiuolaikinėje visuomenėje padidėjusį poreikį apsaugoti ne tik žmogaus gyvybę ar fizinę jo sveikatą, bet ir siekį užtikrinti asmens dvasinį, psichologinį komfortą, puoselėti tvirtus socialinius, ypač šeimos, santykius, viena iš labiausiai pastaraisiais metais diskutuojamų klausimų neturtinės žalos atlyginimo srityje Europoje, diskutuojant ir analizuojant galimybę Europos Sąjungoje suvienodinti deliktų teisę [3], yra trečiųjų asmenų, susijusių su nukentėjusiais dėl sveikatos suža-

lojimo ir gyvybės atėmimo, teisės į neturtinės žalos atlyginimą išplėtimas ir pagrindimas bei šios teisės suderinamumo su deliktinės atsakomybės taikymo pagrindais analizė.

Daugelyje Europos šalių teisė į žalos atlyginimą paprastai turi tik asmuo, kuris tiesiogiai nukentėjo nuo neteisėto veiksmo. Todėl galimybė tretiesiems asmenims, dėl jų artimųjų patirto sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo patyrusiems skausmą, nerimą, susirūpinimą, neigiamus dvasinius bei fizinius išgyvenimus, praradusiems gyvenimo džiaugsmą, reikalauti žalos atlyginimo, išskyrus singularinės sistemos šalis, pvz., Belgiją, Prancūziją ir kt., kur turtinė ir neturtinė žala nėra išskiriamos ir jau seniai žinoma praktika priteisti neturtinės žalos atlyginimą artimiesiems nukentėjusiojo sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju, gana ribota, todėl siekis įstatymu ar teismų praktika pateisinti tokių asmenų teisę į žalos atlyginimą sukelia nemažai mokslinių diskusijų. Visų pirma susiduriama su problema, kad neturtinės žalos atlyginimas iki šiol buvo laikomas gana išimtinis teisių gynimo būdu. Neigiami dvasiniai ir fiziniai išgyvenimai savaime dar nėra pagrindas atlyginti neturtinę žalą, nes įstatymo suteikiama apsauga, kai padaroma žala sveikatai, bet ne užtikrinama teisė būti sveikam ir laimingam [2, p. 50]. Todėl neturtinė žala paprastai priteisiama tik tada, jei yra susijusi su konkrečių įstatymo saugomų vertybių – sveikatos, gyvybės ar kitų asmeninių neturtinių vertybių pažeidimu. Be to, pateisinant trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą, susiduriama su civilinės atsakomybės išplėtimu, t. y. neteisėtų veiksmų ir priežastinio ryšio, kaip civilinės atsakomybės sąlygų, nustatymu, todėl sprendžiant, ar tretieji asmenys turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą, turi būti įvertinti ne tik neigiamus dvasinius išgyvenimus patyrusių trečiųjų asmenų interesai, bet ir žalą padariusio asmens atsakomybės apimtį lemiantys veiksniai. Be to, kaip jau buvo minėta, galimybę atlyginti neturtinę žalą lemia ir ekonominis bei socialinis valstybės pajėgumas ir būtinybė kontroliuoti žalos atlyginimo srautus tam, kad neturtinės žalos atlyginimas netaptų nepateisinama ir nepakeliama našta visuomenei ir nepažeistų interesų pusiausvyros principo.

Taigi, nors neturtinės žalos atlyginimo problemos Europoje buvo analizuotos jau gana seniai [4] ir dar 1975 m. kovo 14 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijoje (75) 7, kurioje pateiktos rekomendacijos valstybių Europos Tarybos narių vyriausybėms rengiant įstatymų projektus dėl žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju, yra rekomendacijų ir dėl trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą, tačiau tik pastaraisiais metais ryškėja tendencija tiek įstatymais, tiek jurisprudencijoje plėsti neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims taikymo ribas.

Pvz., Vokietijos teisė iš principo nepripažįsta trečiųjų asmenų teisės į kompensaciją, todėl bendrieji tokio ieškinio standartai yra labai aukšti. Vis dėlto iš pastarųjų metų teismų praktikos analizės aiškėja, kad neturtinės žalos tretiesiems asmenims atlyginimo galimybė galima pagal Vokietijos BGB 823 str., jei emocinio sukrėtimo atveju (vok. *Schosskschäden*) padaroma žala trečiojo as-

mens sveikatai. Taigi nukentėjusiojo mirties ar sužalojimo atveju jo artimiesiems už patirtus neigiamus dvasinius išgyvenimus gali būti priteisiamas neturtinės žalos atlyginimas, tačiau tik jei yra šios sąlygos: a) trečiojo asmens sveikatos sutrikimai dėl patirto rimto emocinio sukrėtimo gali būti vertinami kaip sveikatos sužalojimas ir turi viršyti normaliai tikėtiną reakciją artimojo netekties atveju, b) nukentėjusį ir trečiąjį asmenį turi sieti glaudūs šeimos santykiai; c) žala atlyginama tik tada, jei tarp trečiojo asmens sveikatos emocinio sukrėtimo ir neteisėtų veiksmų yra pateisinamas priežastis ryšys, t. y. jei poveikis nukentėjusiajam buvo toks, kad gali sukelti panašaus pobūdžio emocinį sukrėtimą vidutiniškai jautriam asmeniui, todėl žala atlyginama tik nukentėjusiojo sunkaus sužalojimo ar mirties atveju [5, p. 437].

Šis sprendimas sukėlė tam tikrą perversmą Olandijos teismų praktikoje, mokslininkų diskusijas ir net paskatino rengti CK pakeitimo įstatymo projektą šiuo klausimu [6, p. 365]. Olandijos Aukščiausiasis Teismas 2002 m. vasario 22 d. byloje Nr. 240 pirmą kartą priėmė sprendimą priteisti neturtinę žalą pagal CK 6:107 str. dėl stipraus emocinio sukrėtimo, kvalifikuoto kaip sveikatos sutrikdymas, motinai, iš karto po eismo nelaimės pamačiusiai suvažinėtos nepilnametės dukros palaikus [5, p. 412–465]. Teismo sprendime nurodyta, kad Olandijos BW 6:107-108 str. riboja trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą. Vis dėlto neturtinės žalos atlyginimas įmanomas dėl patirto didelio emocinio sukrėtimo, jei jis gali būti kvalifikuojamas kaip fizinė ar psichinė trauma (liga), ir tik jei galima teigti, kad žalą padaręs asmuo elgėsi neteisėtai ir trečiojo asmens atžvilgiu [7, p. 158].

Didžiojoje Britanijoje neturtinės žalos atlyginimas tretiesiems asmenims dėl patirtų neigiamų išgyvenimų (angl. *damage for pain and suffering*) sužalojus artimuosius, kaip netiesiogiai nukentėjusiems asmenims (angl. *secondary victims*), iš esmės taip pat įmanomas tik nustatius specialų deliktą – nervinį šoką (angl. *nervous shock*). Tretieji asmenys nuo 1982 m. turi teisę į fiksuotą neturtinės žalos (angl. *bereavement*) atlyginimą netekę artimo asmens pagal 1976 m. Mirtinų atsitikimų įstatymą (angl. *Fatal Accident Act*). Jo dydis šiuo metu siekia 14 500 eurų [5, p. 143].

Pastarųjų metų Austrijos teismų praktikoje pripažįstama, kad ABGB 1327 str. leidžia priteisti atlyginti neturtinę žalą dėl patirtų neigiamų emocinių išgyvenimų ne tik tada, kai išgyvenimai pasireiškia sveikatos sužalojimu, bet ir tais atvejais, jei žala nukentėjusiojo sveikatai ar gyvybės atėmimas buvo padaryti tyčia ar dėl didelio neatsargumo [9]. Panašiai šis klausimas reguliuojamas ir Švedijos deliktinės atsakomybės įstatymo 5 skyrius 4a paragrafu, kuriame nustatyta, kad gyvybės atėmimo atveju nukentėjusiojo artimieji turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą dėl patirto sielvarto nukentėjusiojo mirties atveju. Sužalojimo atveju žalos atlyginimas nenumatytas. Įstatymu taip apibrėžiamas sąrašas artimųjų, turinčių teisę į žalos atlyginimą – tai tėvai, vaikai, sutuoktinis ir kiti artimi asmenys. Be to, neturtinė žala artimiesiems atlyginama tik tada, jei nukentėjusiojo gyvybė atimama tyčia ar dėl didelio neatsargumo, taip pat jei

kompensacijos priteisimas pagrįstas atsižvelgiant į padarytos žalos prigimtį bei kitas aplinkybes [10, p. 267].

Italijos CK 2043 str. įtvirtina bendrą žalos atlyginimo taisyklę, kad tyčia ar neatsargiai padaroma nepateisinama žala (it. *danno ingiusto*) kitam asmeniui įpareigoja atsakingą asmenį ją atlyginti. Nepateisinama žala yra ta, kuri padaroma pažeidžiant prigimtines asmens teises (nuosavybė, laisvė, gyvybė, reputacija, kūno vientisumas ir pan.). CK 2059 str. nustato, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais. Vienintelis toks atvejis nustatytas BK 185 str., todėl neturtinės žalos (it. *danni non – patrimoniali*) atlyginimas Italijoje ilgą laiką buvo įmanomas tik baudžiamosiose bylose. Tačiau remiantis teismine praktika šiuo metu Italijoje nustatyta keletas kompensuojamų neturtinės žalos rūšių – tai *danno morale soggettivo* – pagal konstitucinio teismo sprendimą padaroma dėl nusikaltimo ir susijusi patiriamais emociniais išgyvenimais, kompensuojamais nusikaltimo atveju; *danno biologico o alla salute* – žala psichinei ar fizinei sveikatai, įvertinta kaip patologinis susirgimas; *danno no non-patrimoniale* – atlyginama pagal CK 2043 str., konstatavus įstatymo, dažniausiai Konstitucijos (pvz., teisės į šeimą pagal Konstitucijos 29, taip pat 2, 30, 31 str.), pažeidimą. Dar išskiriamas egzistencinės žalos atlyginimo institutas, kaip priemonė, skirta kompensuoti neturtinių teisių pažeidimu padarytą žalą. Egzistencinės žalos atlyginimo institutas taikomas asmens teisės į laisvą judėjimą, garbę ir orumą, darbo vietos, šeimos gynimo ir apsaugos atveju [5, p. 456]. Taigi, jei artimojo žūtis nesukelia patologijos, tokiam asmeniui atlyginami egzistenciniai nuostoliai, pvz., tėvams, praradusiems dukterį, atlyginami egzistenciniai nuostoliai, nes jie priversti toliau gyventi be dukters, gyventi be jos meilės, mielių ritualų, dėl patirtų išgyvenimų praranda turėtus socialinius ryšius [5, p. 459].

Prancūzijoje (panaši praktika yra ir Belgijoje, Portugalijoje), kurioje neturtinė ir turtinė žala iš esmės neišskiriamos, neturtinės žalos atlyginimas tretiesiems asmenims nukentėjusiojo sužalojimo ar mirties atveju priteisiamas gana liberaliai interpretuojant CK 1382 str. Šiuo metu neturtinė žala artimiesiems priteisiama automatiškai, neįrodinėjant nervinio sukrėtimo, o tik nustatius, kad ieškovas yra artimas žuvusiojo ar sužalotojo giminaitis ar kitaip susijęs su nukentėjusiuoju artimais meilės santykiais. Tačiau ši prezumpcija gali būti paneigta [7, p. 91]. Dėl itin liberalaus ir plataus teismų požiūrio priteisiant neturtinės žalos atlyginimą nukentėjusiojo artimiesiems (žala priteisiama dėdėms, tetoms, pusseserėms ir pan.), nors atlygintinos žalos dydis ir nedidelis, kartais nukentėjusiųjų asmenų skaičius tokiose bylose pasiekia dešimtis. Dėl šių priežasčių Prancūzijos teismų praktika pastaraisiais metais yra labai kritikuojama motyvuojant tuo, kad žalos atlyginimui skirti pinigai gali būti panaudojami kur kas veiksmingiau [7, p. 94].

Pažymėtina, kad Europos deliktų ir draudimo teisės centras Vienoje, buriantis Europos šalių teisės mokslininkus, besispecializuojančius deliktų teisės srityje, 2001 m. parengęs neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo, teisminės praktikos ir teisinių problemų

klausimu lyginamą Europos šalių tyrimą [7], plačiai diskutavo ir trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo ir mirties atveju problematiką. Didžioji dalis narių mokslininkų artimojo gyvybės atėmimo atveju pritarė vienokiam ar kitokiam neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiojo artimiesiems mechanizmui, o neturtinės žalos atlyginimas sutrikdžius nukentėjusiajam sveikatą sukėlė nemažai diskusijų [7, p. 265].

Nepaisant nuomonių skirtumų, Europos deliktų teisės principuose, parengtuose atsižvelgiant į aukščiau nurodytų mokslinių tyrimų konkrečiais deliktų teisės klausimais rezultatus, įtvirtintas gana liberalus neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims mechanizmas. Pvz., Europos deliktų teisės principų 10:301 str., reglamentuojantis neturtinės žalos atlyginimo ypatumus, nustato, kad sunkaus sveikatos sužalojimo arba gyvybės atėmimo atveju neturtinės žalos atlyginimas gali būti priteisiamas asmeniui, susijusiam su sužalotu asmeniu ar mirusiuoju artimais šeimos santykiais. Tais atvejais, kai neigiami dvasiniai išgyvenimai sukelia sveikatos sutrikdymus, žala tokiam asmeniui gali būti atlyginama ir pagal Europos deliktų teisės principų 10:202 str., reglamentuojantį turtinės ir neturtinės žalos atlyginimą sveikatos sužalojimo, kuris apima ne tik kūno sužalojimą, bet ir pakenkimą psichinei sveikatai, jei pagal medicinius standartus tokį pakenkimą galima pripažinti liga, atveju [3, p. 164]. Vis dėlto nors Europos deliktų teisės principai nustato artimiesiems – šeimos nariams ar kitiems asmenims, susijusiems su nukentėjusiuoju artimais šeiminiiais ryšiais, žalos atlyginimo teisę, tokios žalos priteisimui galimybė turi būti vertinama sistemškai su kitais Europos deliktų teisės principų straipsniais, pvz., reglamentuojančiais teisės saugomo intereso pobūdį, civilinės atsakomybės sąlygas, priežastinio ryšio nustatymo specifiką [3, p. 59].

II. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO TRETIESIEMS ASMENIMS TEISINIO REGULIAVIMO IR TEISMINĖS PRAKTIKOS PROBLEMATIKA LIETUVOJE BEI GALIMOS ŠIOS TEISĖS RAIDOS PERSPEKTYVOS

Vertinant šio klausimo teisinio reguliavimo ypatumus Lietuvoje matyti, kad įstatymo leidėjo pozicija dėl trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą yra rezervuota. Neturtinės žalos atlyginimo ypatumus Lietuvoje reglamentuoja CK 6.250 str., kuris nustato, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais. Ši nuostata iš esmės kartojama deliktinės atsakomybės ypatumus reglamentuojančio skyriaus CK 6.263 str. 2 dalyje. CK 6.283 str., nustatančiame žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo atveju taisykles, aiškiai nurodoma įprasta teisės doktrina ir teismų praktikai nuostata, kad jei fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, tai už žalą atsakingas asmuo *nukentėjusiajam* turi atlyginti visus jo patirtus nuostolius ir neturtinę žalą. Vienintelė aiški įstatymo, įtvirtinančio trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nuostata reglamentuojama CK 6.284 str., nustatančiame, kad fizinio

asmens mirties atveju teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą, ir kad *šie* asmenys taip pat turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą. Vis dėlto pastaroji įstatymo nuostata abejotina, nes išlaikytinio ir maitintojo teisinės kategorijos savo prigimtimi yra skirtos turtinės žalos atlyginimo subjektams apibrėžti ir toli gražu neatspindi neturtinės žalos atlyginimo tikslų sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. Taigi toks subjektų sąrašas neturi teorinio pagrindimo ir neatitinka Europoje pastaraisiais metais ryškėjančios tendencijos tiek įstatymų leidybos, tiek jurisprudencijos keliu plėsti neturtinės žalos atlyginimo taikymo tretiesiems asmenims ribas.

Kol kas Lietuvos teisminė praktika atlyginant neturtinę žalą tretiesiems asmenims yra itin negausi ir prieštaringa. Tai suprantama, nes pats neturtinės žalos atlyginimas, kaip visavertis civilinių teisių gynimo būdas, įtvirtintas tik naujajame CK, neleidžia itin plečiamai aiškinti šio civilinio teisių gynimo būdo taikymą tretiesiems asmenims, ypač įvertinus jau seniai tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje taikomą bendrą tradicinę deliktų teisės taisyklę, kad žala atlyginama tik ją patyrusiam asmeniui, bei vis dar paplitusį dogmatinį teisės normų aiškinimą.

Vienas iš pirmųjų mėginimų plačiau aiškinti CK normas, reglamentuojančias neturtinės žalos atlyginimą, matyti iš gana nevienareikšmiškai vertinamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 18 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-7-255/2005 L. Z., M. Z., V. Z., G. Z. prieš *VšĮ Marijampolės ligoninę*. Šioje byloje už sunkius naujagimių sužalojimus tėvams priteista po 50 000 Lt, o vaikams – po 200 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Teismas nutartyje, atmesdamas kasacinio skundo argumentus dėl CK 6.285 straipsnio pažeidimo, nurodė, kad naujagimių sunkaus sužalojimo atveju neturtinė žala buvo padaryta jiems patiems, jų tėvui, kaip priverstiniam donorui, ir tėvams dėl ypatingo dvasinio ir fizinio vaikų ir tėvų ryšio. Teismo nutartyje taip pat buvo pažymėta, kad su sužalotu asmeniu susijusiems asmenims (tėvams, vaikams, sutuoktiniui) gali būti padaryta rimta neturtinė žala, pasireiškianti dideliu neigiamu poveikiu. Pirmiausia tai pasakytina apie asmenis, kurie emociškai labai susiję su nukentėjusiuoju. Tai – tėvai, vaikai, sutuoktiniai, kurių tarpusavio santykiai yra labai glaudūs. Ar jie tokie yra, turi būti sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju. Išplėstinės teisėjų kolegijos nuomone, šioje byloje, priteisiant vaikams ir jų tėvams neturtinę žalą, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo reikalavimai nebuvo pažeisti (CK 1.5 str.) [10]. Tai – pirmas mėginimas civilinėje byloje priteisti sunkiai sužalotų asmenų artimiesiems neturtinę žalą. Iš esmės toks teismo sprendimas sveikintinas, tačiau jo motyvacija kelia tam tikrų abejonių. Visų pirma teismas, pagrįsdamas tėvų teisę į neturtinės žalos atlyginimą jų vaikų sužalojimo atveju, iš esmės vadovavosi teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principais, kurie savaime nėra pakankami, kad būtų galima pagrįsti civilinės atsakomybės išplėtimą atlygintinos žalos atžvilgiu, juolab kad CK tokios teisės iš esmės nenumato. Vadovavimasis vien tik

teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais, aiškiai nenurodant jų taikymo ribų ir konteksto, gali pažeisti interesų pusiausvyros principą ir suteikti galimybę sunkiai kontroliuojamam tokio pobūdžio ieškinių srautui. Kita vertus, šių principų taikymas gali padėti lanksčiau įvertinti konkrečios situacijos ypatumus, bet tam, kad juos būtų galima taikyti, būtina turėti aiškius konkrečios situacijos vertinimo kriterijus. Nors teismo nutartyje nurodyta, kad žala naujagimiams buvo padaryta dėl nusikaltimo, tačiau tai nebuvo pabrėžiama, atmetant kasatorių argumentus, kad tėvai neturi teisės į žalos atlyginimą. Autorės teigimu, sistemškai aiškinant CK nuostatas, neturtinės žalos atlyginimas nukentėjusiojo artimiesiems dėl jų patirtų neigiamų išgyvenimų įmanomas tik vadovaujantis CK 6.250 str. 2 d. nuostata, kurioje įtvirtinta prezumpcija, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta *dėl nusikaltimo asmens sveikatai* ar dėl asmens gyvybės atėmimo, todėl išplėsti neturtinės žalos, atlygintinos tretiesiems asmenims už jų patirtus dvasinius išgyvenimus dėl nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo, taikymą kitais atvejais (pvz., atsakomybės be kaltės atveju) vien remiantis teisingumo, sąžiningumo, protingumo kriterijais negalima, nes klausimas dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims vien už patirtus neigiamus dvasinius išgyvenimus, kurių negalima kvalifikuoti kaip sveikatos sužalojimo pagal CK 6.283 str., reikalauja rimtos teisės teoretikų ir praktikų diskusijos, kiek mūsų visuomenė subrendusi ekonominiu ir vertybiniu požiūriu, kad tokios teisės įtvirtinimas nevirstų nepagrįstų milijoninių ieškinių gausa teismuose ir už žalą atsakingų asmenų šantažu bei nepakeliamą našta visuomenei. Todėl svarstant klausimą dėl tokio žalą padariusio asmens atsakomybės išplėtimo, įpareigojant jį atlyginti neturtinę žalą ne tik tiesiogiai dėl sveikatos sužalojimo nukentėjusiems asmenims, būtinas įstatymo leidėjo įsikišimas. Be to, kvestionuotinas klausimas dėl tretiesiems asmenims priteistino neturtinės žalos atlyginimo dydžio, kuris (100 000 Lt) viršija Europoje įprastai tokiais atvejais priteistinių kompensacijų sumas. Vakarų Europos šalyse tretiesiems asmenims priteisiamų kompensacijų dydis paprastai yra bent keturis kartus mažesnis už priteistinių kompensacijų dydžius tiesiogiai nuo nusikaltimo nukentėjusiems asmenims (pvz., vidutinis priteistųjų kompensacijų dydis tiesiogiai nukentėjusiems asmenims Olandijoje siekia apie 100 000 eurų, Didžiojoje Britanijoje didžiausias – 333 000, Austrijoje – 220 000, Šveicarijoje – 140 000, Vokietijoje – 250 000, Belgijoje – 237 000 eurų). Taigi tretiesiems asmenims priteistinių kompensacijų dydis kur kas mažesnis: apie 14 500 eurų už netektį Didžiojoje Britanijoje, iki 23 000 eurų – Prancūzijoje, vidutiniškai 27 000 eurų – Šveicarijoje (daugiausia 40 000 eurų), Olandijos CK pakeitimo įstatymo projekte numatytas kompensacijos dydis – 10 000 eurų [12, p. 433–435].

Autorės nuomone, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo neryžtingumas nurodytoje civilinėje byloje skatina tam tikrą prieštarinę praktiką. Pz., šiek tiek vėlesnėje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 25 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-222/2005 *A. D. ir A. D. prieš VŠĮ Kauno 2-ąją klinikinę ligoninę* dėl neturti-

nės žalos atlyginimo nukentėjusiojo motinai, patyrusiai neigiamus emocinius išgyvenimus dėl sūnaus sunkaus sveikatos sužalojimo, teisėjų kolegija, atmesdama tokią motinos ieškinį, nurodė, kad neturtinė žala yra asmeninio pobūdžio. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nenumatyta kitų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo už nukentėjusiojo asmens sužalojimus bendrais pagrindais, todėl ieškovė A. D. teisės reikalauti neturtinės žalos už sūnaus A. D. patirtą žalą sveikatai neturi [13].

Dar kitoje civilinėje byloje Kauno apygardos teismas 2006 m. balandžio 19 d. sprendimu civilinėje byloje Nr. 2-251-230/2006 *E. P., V. M. prieš AB „Karigė“* taip pat atmetė ieškovų, kurių motina P. M., įvykus nelaimingam atsitikimui darbe, mirė apsinuodijusi smalkėmis, ieškinį dėl 80 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Teismas sprendime nurodė, kad ieškovai yra pilnamečiai suaugę žuvusiosios vaikai, turintys atskiras šeimas, motinos mirties dieną nebuvo jos išlaikomi ir neturėjo teisės gauti išlaikymą, todėl pagal CK 6.284 str. neturi teisės į neturtinės žalos atlyginimą, nes įstatymas nenustato darbingų vaikų teisės į neturtinės žalos atlyginimą dėl nelaimingo atsitikimo darbe žuvus tėvams [14].

Baudžiamųjų bylų, kuriose reiškiamas civilinis ieškinys dėl neturtinės žalos atlyginimo, praktika taip pat nevienareikšmiška. Praktika, kai gyvybės atėmimo atveju priteisiamas nukentėjusiojo artimiesiems neturtinės žalos atlyginimas, gana paplitusi, bet dėl teismų vangumo motyvuoti savo sprendimus neaiški ir chaotiška, nes labai skiriasi tiek priteistos žalos dydžiai, tiek neturtinės žalos atlyginimo subjektai (pvz., vienais atvejais priteisiamas tėvams suaugusių vaikų nužudymo atvejais [15], kitais – seseriai brolio nužudymo atveju – 50 000 Lt [16], o nepilnametei, gyvenusiai kartu su mama, ir pamčiusiai motiną iš karto po nužudymo – 30 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo [17], dar kitais – sutuoktinei, kai buvo nužudytas jos vyras – 50 000 Lt [18], nors aiškiaus norminio pagrindimo dėl tokio subjektų iš esmės nėra), tiek nusikaltimo, kaip vieno iš esminių kriterijų tokiais atvejais pateisinant neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims, pobūdžio vertinimas. Šias problemas galėtų išspręsti ir dėl neturtinės žalos tretiesiems asmenims atlyginimo mechanizmo teismams padėtų apsispręsti 2005 m. birželio 30 d. Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas Nr. X-296, priimtas įgyvendinat 2004 m. balandžio 29 d. ES direktyvą 2004/80/EB dėl žalos atlyginimo nusikaltimo aukoms, kuri nors ir paliko valstybėms narėms teisę žalos nukentėjusiems atlyginimo klausimus spręsti pačioms, tačiau 12 str. 2 d. įtvirtina reikalavimą nacionaliniu teisiniu reguliavimu užtikrinti sąžiningą ir tinkamą kompensavimo sistemą nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusiems asmenims 2002 m. spalio 16 d. ES Komisijos pasiūlymuose dėl šios direktyvos buvo pabrėžiama, kad šalių narių įstatymuose turėtų būti numatyta teisė į neturtinės žalos atlyginimą tyčinių nusikaltimų atveju ne tik tiesiogiai nukentėjusiems nuo nusikaltimo asmenims, bet mirties atveju – jų artimiesiems giminaičiams ir išlaikytiniams, pvz., tėvams už nepilnamečių vaikų

nužudymą Lietuvoje, priimant anksčiau nurodytą įstatymą į šias rekomendacijas iš esmės atsižvelgta [19].

Apibendrinant aptartus teisminės praktikos pavyzdžius pažymėtina, kad negausi ir prieštaringa teisminė praktika, neaiški įstatymo leidėjo nuostata reikalauja aiškiai apsispręsti dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims modelio Lietuvoje, nes šiandien socialinis poreikis veiksmingai ginti ir saugoti Konstitucijos saugomas vertybes – gyvybę, sveikatą ir šeimą, taip pat Europoje vyraujančios deliktų teisės vienodinimo tendencijos nebepateisina teisinio reguliavimo ir teisminės praktikos vangumo šioje srityje. Teisinis apibrėžtumas, pripažįstant tretiesiems asmenims teisę į neturtinės žalos atlyginimą, būtinas ir siekiant išlaikyti teisinę interesų pusiausvyrą, kad būtų išvengta potencialiai nepagrįstų milijoninių ieškinių tokio pobūdžio bylose, kad nekontroliuojama trečiųjų asmenų teisė reikšti ieškinius dėl neturtinės žalos atlyginimo netaptų piktnaudžiavimu šia teise ir nepagrįsta bei nepakeliama našta žalą padariusiam asmeniui ir jo artimiesiems.

Šiandienio teisinio reguliavimo Lietuvoje sąlygomis teisinis apibrėžtumas trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą artimųjų sužalojimo bei gyvybės atėmimo atveju bei gana efektyvi šio pobūdžio ieškinių kontrolė gali būti pasiekta per teisminę praktiką, atsiskaidius dogmatinės teisės aiškinimo praktikos, sistemškai aiškinant CK įtvirtintus civilinės atsakomybės principus bei jos taikymo pagrindus, aiškiai identifikavus neturtinės žalos atlyginimu siekiamus tikslus ir nustačius tokios teisės realizavimo ribas. Pirma, tiek teisės doktrinoje, tiek teisminėje praktikoje pripažįstama, kad neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio ad integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma [20, 21]. Taigi neturtinės žalos atlyginimu siekiama kompensacinių ir satisfakcijos, arba socialinio teisingumo atkūrimo, tikslų. Atsižvelgiant į tai, kad trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo susijusi su padidėjusiu šiuolaikinės visuomenės poreikiu pripažinti ne tik tiesiogiai nukentėjusio asmens, bet ir jo artimųjų patirtus neigiamus išgyvenimus nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju teisės saugomais interesais, kuriems ginti būtinos veiksmingos teisinės gynybos priemonės, tačiau taip pat pripažinus, kad trečiųjų asmenų teise reikalauti neturtinės žalos atlyginimo neišvengiamai išplečiama civilinės atsakomybės apimtis, satisfakcijos, arba socialinio teisingumo atkūrimo, kai prieteisiant neturtinės žalos atlyginimą svarbiausias veiksnys yra ne kompensacijos dydis, bet pats teisių pažeidimo fakto konstatavimas bei interesų pusiausvyros atstatymas, tiksliai atlyginant neturtinę žalą tokiu atveju, autorės nuomone, yra prioritetingi. Prioritetinis satisfakcijos tikslas iš esmės pateisina neturtinės žalos priteisimą atsižvelgiant į žalą padariusio asmens kaltės laipsnį (pvz., tyčios ar didelio neatsargumo atveju) ir taip pagrindžia civilinės atsakomybės išplėtimo galimybę bei nepateisina pernelyg didelių kompensacijų tretiesiems asmenims ir leidžia kontroliuoti civilinės atsakomybės apimtį padarytos žalos atveju, kad atlygintinos žalos dy-

dis žalą padariusiam asmeniui netaptų nepateisinamai didele našta.

Neturtinės žalos atlyginimo tikslų įvertinimas leidžia aiškiai nustatyti tokios teisės įgyvendinimo ribas ir jas lemiančius veiksnius. Pirma, neturtinės žalos atlyginimo galimybė tokiu atveju turi būti siejama su padaryto teisės pažeidimo pobūdžiu ir gali būti pateisinama tik nukentėjusiojo sunkaus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju. Antra, neturtinės žalos atlyginimo galimybė turi būti siejama su žalą padariusio asmens kalte kaip vienu iš svarbiausių kriterijų sprendžiant dėl žalos atlyginimo galimybės ir dydžio. Todėl kai kuriose Europos šalyse neturtinės žalos atlyginimas artimiesiems už jų patirtus neigiamus dvasinius išgyvenimus leidžiamas tik tada, jei žala padaroma tyčia ar dėl didelio neat-sargumo. Kitas svarbus neturtinės žalos realizavimo ribas apibrėžiantis kriterijus – aiškus subjektų, turinčių teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, sąrašas. Iš esmės toks subjektų sąrašas nustatytas per pamatines teises, kurias siekiama pripažinti ir apsaugoti suteikiant tretiesiems asmenims teisę į neturtinės žalos atlyginimą, bei priežastiniu ryšiu, kaip viena iš civilinės atsakomybės sąlygų, lemiančių ir paaiškinančių civilinės atsakomybės apimtį konkrečiu atveju. Todėl pripažįstant, kad trečiojo asmens teisė į neturtinės žalos atlyginimą įtvirtinta siekiant apsaugoti asmens sveikatą, kuri pagal Sveikatos sistemos įstatymą [22] laikoma didžiausia visuomenės socialine ir ekonomine vertybe ir apibrėžiama ne tik kaip ligų ir fizinių defektų nebuvimas, bet ir fizinė, dvasinė bei socialinė žmonių gerovė, taip pat pripažįstant asmens teisę į šeimą, kuri pagal Konstitucijos 38 str. laikoma visuomenės ir valstybės pagrindu ir kurią valstybė įsipareigoja saugoti, bei atsižvelgiant į Konstitucijoje ir CK įtvirtintą lygiateisiškumo principą, trečiųjų asmenų, turinčių teisę reikalauti atlyginti neturtinę žalą nukentėjusiojo sunkaus sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju, sąrašas apibrėžtinai per asmenis, susijusius su nukentėjusiuoju artimais teisiniais ir faktiniais šeimos santykiais (tai artimiausi šeimos nariai – sutuoktinis, vaikai, tėvai ir sugyventiniai). Būtina pažymėti, kad ir nustačius tokį asmenų sąrašą, ši prezumpcija galėtų būti paneigiama nustačius, kad nurodytų asmenų nesieja glaudūs emociniai ryšiai, pvz., pilnamečių vaikų, sukūrusių savo šeimas ir gyvenančių atskirai, ir tėvų. Toks subjektų sąrašas iš esmės neprieštarauja ir šiuolaikinės civilinės atsakomybės pagrindų, kurių atžvilgiu taip pat būtina įvertinti trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą pagrįstumą kiekvienu konkrečiu atveju, taikymui. Vertinant trečiojo asmens teisę į neturtinės žalos atlyginimą civilinės atsakomybės apimties požiūriu, kiekvienu atveju taip pat būtina spręsti, ar žalą padariusio asmens veiksmai gali būti laikomi neteisėtais trečiojo asmens atžvilgiu ir ar žalą padaręs asmuo gali būti laikomas atsakingu ne tik už tiesiogiai nuo neteisėtų veiksmų nukentėjusiojo asmens sveikatos sužalojimą ar gyvybės atėmimą, bet ir už jo artimųjų išgyvenimus ar sveikatos sužalojimą. Pažymėtina, kad deliktinės atsakomybės atveju asmeniui keliama bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai (angl. *duty of care*), todėl tais atvejais, kai sunkiai sužalojama asmens svei-

kata ar gyvybė, laikoma, kad už žalą atsakingas asmuo iš esmės turi ir gali numatyti, kad jo neteisėti veiksmai (neveikimas) gali sukelti neigiamus dvasinius išgyvenimus ar net sveikatos sužalojimą ne tik tiesiogiai nukentėjusiam asmeniui, bet ir nukentėjusiojo artimiesiems. Teisinės atsakomybės apimtį ir pagrįstumą konkrečioje situacijoje taip pat padėtų įvertinti gana lanksti CK 6.247 str. įtvirtinta priežastinio ryšio, kaip vienos iš civilinės atsakomybės sąlygų, lemiančio ir paaiškinančio civilinės atsakomybės apimtį konkrečiu atveju, doktrina, leidžianti teismui konkrečioje byloje atsižvelgti į teisėtus ieškovo ir atsakovo interesus bei daugelį kitų reikšmingų aplinkybių. Pvz., Europos deliktų teisės principų 3:201 str., apibrėžiančiame atsakomybės apimtį, nurodoma, kad žalos padarymo atveju nustačius priežastinį ryšį tarp veiksmų ir atsiradusių pasekmių (t. y. nustačius objektyvųjį priežastinį ryšį pagal *conditio sine qua non* (lot.) taisyklę) sprendžiant, ar asmuo gali būti įpareigotas atlyginti žalą ir kokios apimties žala turi būti atlyginama, turi būti įvertinti šie veiksniai: a) ar šioje situacijoje protingas asmuo neteisėtų veiksmų atlikimo momentu galėjo arba turėjo numatyti tokias pasekmes, atsižvelgdamas į laiką nuo neteisėtų veiksmų iki žalos atsiradimo, žalos dydį, normalias tokio veiksmo pasekmes; b) žalos prigimtį ir teisės saugomo intereso vertę pagal 2:102 str. c) kitas atsakomybės sąlygas; d) įprastą gyvenimo riziką ir jos apimtį; e) normos, kuri buvo pažeista, tikslą ir kt. [3, p. 59].

Įvertinus neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenis tikslus ir atsakomybę ribojančius veiksnius, autorės nuomone, trečiųjų asmenų teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju Lietuvoje šiandienio teisinio reguliavimo sąlygomis pirmiausia galima pateisinti remiantis CK 6.283 str., jei dėl sveikatos sužalojimo arba gyvybės atėmimo sukelti dvasiniai išgyvenimai išsivysto į psichinę ligą ar kitaip pakenkia sveikatai ir tokius asmens neigiamus išgyvenimus galima laikyti sveikatos sužalojimu pagal CK 6.283 str. Aišku, tam tikrų sunkumų, su kuriais susiduria ir kitos Vakarų Europos šalys, gali kilti sprendžiant, ar konkretūs asmens išgyvenimai gali būti laikomi sveikatos sužalojimu, tačiau pasitelkus teismo medicinos ekspertus ir sistemiskai aiškinant Sveikatos sistemos, Psichikos sveikatos priežiūros įstatymų bei kitų teisės aktų, kuriuose nustatoma ligų ir kitų sveikatos pakenkimų, siejamų, kaip jau buvo minėta anksčiau, ne tik su fiziniais defektais, bet ir psichine bei dvasine asmens gerove, nuostatas, trečiųjų asmenų teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo artimųjų mirties ar sunkaus sveikatos sužalojimo atveju gali būti įgyvendinta. Pažymėtina, kad remiantis CK 6.283 str. turėtų būti laikoma, kad tretieji asmenys turi asmeninę teisę reikšti ieškinį dėl jų pačių patirto sveikatos sužalojimo. Tokį aiškinimą pateisina ir CK 6.250 straipsnio 2 dalies nuostata, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, jei ji padaryta dėl nusikaltimo asmens sveikatai ar gyvybės atėmimo.

Be to, įvertinus prioritetinius satisfakcijos arba socialinio teisingumo atkūrimo bei interesų pusiausvyros išlaikymo tikslus tokios žalos atlyginimo atveju, reika-

lavimas atlyginti neturtinę žalą sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju turėtų būti pateisinamas ir tų trečiųjų asmenų, kurie, atsižvelgiant į šeimą, kaip vertybės pagrindą, saugomą Konstitucijos, turėtų būti apibrėžiami kaip su nukentėjusiuoju artimais šeimos (ne tik teisiniais, bet ir faktiniais) ryšiais susiję asmenys, už jų patirtus itin didelius dvasinius išgyvenimus, neatsižvelgiant į tai, kad žala jų sveikatai pagal CK 6.283 str. nepadaryta, jei nukentėjusiojo sveikata sunkiai sužalojama ar gyvybė atimama dėl nusikaltimo, tai taip pat pateisina CK 6.250 str. įtvirtinta prezumpcija, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai žala padaryta dėl nusikaltimo, taip pat tuomet, jei tai pateisina neturtinės žalos atlyginimo tikslai konkrečiu atveju, kai žala padaroma tyčia arba dėl didelio neatsargumo. Kitais žalos padarymo atvejais, pvz., atsakomybės be kaltės atveju, neturtinės žalos atlyginimas įmanomas tik jei patirtus neigiamus išgyvenimus, dvasinį sukrėtimą galima kvalifikuoti kaip sveikatos sužalojimą pagal CK 6.283 str.

Klausimą dėl galimybės ir kitais atvejais priteisti tretiesiems asmenims neturtinės žalos atlyginimą Lietuvoje, ko gero, galima spręsti tik priimant įstatymą, atsakius į klausimą, ar atsakingo už žalą asmens civilinės atsakomybės išplėtimas pateisinamas šiandieniniu Lietuvos visuomenės vertybiniu poreikiu, socialiniu brandumu bei ekonominiu pajėgumu.

IŠVADOS

Pastarųjų metų Lietuvos teismų praktika sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo bylose rodo, kad vis daugėja kurių, kai tretieji asmenys, t. y. su nukentėjusiais, kuriems buvo atimta gyvybė ar sužalota sveikata, susiję asmenys, reikalauja iš žalą jų artimiesiems padariusių asmenų atlyginti neturtinę žalą. Tačiau iki šiol neaiški įstatymo leidėjo nuostata, negausi ir prieštaringa teisminė praktika reikalauja aiškiai apsispręsti dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims modelio Lietuvoje, nes socialinis poreikis veiksmingai ginti ir saugoti Konstitucijos saugomas vertybes – gyvybę, sveikatą ir šeimą, taip pat Europoje vyraujančios deliktų teisės vienodinimo tendencijos nebepateisina teisinio reguliavimo ir teisminės praktikos vangumo šioje srityje.

Įvertinus Europoje vyraujančias deliktų teisės vienodinimo tendencijas, taip pat apibendrinant atlyginimo tretiesiems asmenims teisinio reguliavimo ir teisminės praktikos problematiką Lietuvoje bei įvertinus galimas šios teisės raidos galimybes, pažymėtina, kad, nepaisant riboto požiūrio į neturtinės žalos atlyginimą, kaip visavertį civilinių teisių gynimo būdą, trečiųjų asmenų teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo patyrus didelius neigiamus emocinius išgyvenimus dėl artimojo sunkaus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo turi būti pripažinta. Ji gali būti pakankamai veiksmingai ginama ir šiandienio teisinio reguliavimo sąlygomis, atsisakius mūsų teisės sistemoje iki šiol vyraujančios dogmatinio teisės aiškinimo praktikos, aiškiai nustačius neturtinės žalos atlyginimo tikslus tokios žalos atlyginimo atveju, žalą atlyginti skatinančius veiksnius, teisminės praktikos

būdu sistemiškai aiškinant ir taikant CK bei kitų įstatymų nuostatas bei aiškiai nustatant šios teisės įgyvendinimo ribas tam, kad būtų išlaikoma tiek žalą patyrusių, tiek už žalą atsakingų asmenų teisėtų interesų pusiausvyra.

Autorės nuomone, atsižvelgiant į tai, kad trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo susijusi su padidėjusiu šiuolaikinės visuomenės poreikiu pripažinti ne tik tiesiogiai nukentėjusio asmens, bet ir jo artimųjų patirtus neigiamus išgyvenimus nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju teisės saugomais interesais, kuriems būtinos veiksmingos teisinės gynybos priemonės, tačiau vienaip ar kitaip pripažinus, kad trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo neišvengiamai išplečiama civilinės atsakomybės apimtis, satisfakcijos, arba socialinio teisingumo atkūrimo tikslas atlyginant neturtinę žalą tokiu atveju yra prioritetas.

Autorės teigimu, atsižvelgiant į neturtinės žalos atlyginimo tikslus, šiandienio teisinio reguliavimo sąlygomis trečiųjų asmenų teisę reikalauti atlyginti neturtinę žalą dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo galima pateisinti remiantis CK 6.283 straipsniu, jei dėl sveikatos sužalojimo arba gyvybės atėmimo sukelti dvasiniai išgyvenimai išsivysto į psichinę ligą ar kitaip pa kenkia sveikatai ir tokius asmens neigiamus išgyvenimus galima laikyti sveikatos sužalojimu pagal CK 6.283 str. (olandiškas modelis). Be to, įvertinus prioritetinius satisfakcijos arba socialinio teisingumo atkūrimo bei interesų pusiausvyros išlaikymo tikslus tokios žalos atlyginimo atveju, reikalavimas atlyginti neturtinę žalą sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju turėtų būti pateisinamas ir trečiųjų asmenų, kurie, atsižvelgiant į šeimą, kaip valstybės pagrindą, saugomą Konstitucijos, turėtų būti apibrėžiami kaip su nukentėjusiuoju artimais šeimos (ne tik teisiniais bet ir faktiniais) santykiais susiję asmenys, už jų patirtus itin didelius dvasinius išgyvenimus, neatsižvelgiant į tai, kad žala jų sveikatai pagal CK 6.283 str. nepadaryta, jei nukentėjusiojo sveikata sužalojama ar gyvybė atimama tyčia ar dėl didelio neat-sargumo (pvz., kai padarytas nusikaltimas).

LITERATŪRA IR PASTABOS

1. **Cirtautienė S.** Juridinio asmens teisės į neturtinės žalos atlyginimą vystymosi tendencijos civilinės teisės harmonizavimo kontekste. MRU Civilinės ir komercinės teisės katedros 2005 m. lapkričio 16 d. organizuotos mokslinės konferencijos pranešimas.
2. **Giovanni Comandé.** Towards better use of information in personal injury cases / H. Koziol, J. Spier Liber Amicorum Pierre Widmer: SpringerWienNewYork, ed. European Centre of Tort and Insurance Law, 2003.
3. **Principles of European Tort Law: Text and Commentary** (Paperback), prepared by European Group on Tort Law: Springer, 2003.
4. **Council of Europe.** 1st Colloquy on European law held at King's College, London 21-25 July, 1969, Redress for non-material damage, Strasbourg, 1970.
5. **Hoge Raad,** Judgement of 22 February 2002 – on compensation for psychiatric injury and emotional distress suffe-

- red by close relatives. European review of Private Law 3-2003. P. 412–465.
6. **European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2001,** SpringerWienNewYork, 2002.
 7. **Rogers Horton W. V.** (ed.). Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective: SpringerWienNew York.
 8. **European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2002,** SpringerWienNewYork, 2003.
 9. **Austrijos Aukščiausiojo Teismo** 2001 m. gegužės 16 d. sprendimas 2 Ob 84/01v - European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2001, SpringerWienNewYork, 2002.
 10. **European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2004,** SpringerWienNewYork, 2005.
 11. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** 2005 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje L. Z., M. Z., G. Z., V. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė, bylos Nr. 3K-7-255/2005.
 12. **Koch Bernhard A., Koziol H.** Compensation for personal injury in a comparative perspective: SpringerWienNew York, project executed by European Centre of Tort and Insurance Law, 2003, taip pat W.V. Horton Rogers (ed.). Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective. SpringerWienNewYork, European Centre of Tort and Insurance Law, 2001.
 13. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** 2005 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-222/2005 A. D. ir A. D. v. VŠĮ Kauno 2-oji klinikinė ligoninė.
 14. **Kauno apygardos teismo** 2006 m. balandžio 19 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-251-230/2006 E. P., V. M. v. AB „Karigė“.
 15. **Lietuvos apeliacinio teismo** 2005 m. birželio 30 d. nuosprendis b. b. Nr. 1A-378/2005 dėl 50 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo tėvui už pilnamečio sūnaus nužudymą. Teismas nuosprendyje nurodė, kad vienintelio sūnaus, kurį tėvas išaugino iki pilnametystės, nužudymas neabejotinai sukėlė dvasinių išgyvenimų ir sukrėtimą. Teismas sprendė, kad tėvą ir sūnų siejo emociniai ryšiai, nors sūnus paskutinius dvejus metus su tėvais nebegyveno, tačiau dažnai lankydavosi jų namuose.
 16. **Vilniaus apygardos teismo** 2005 m. gegužės 2 d. nuosprendžiu b. b. Nr. 1-118/2005 už tyčinį brolio J. D. nužudymą seseriai priteista atlyginti 50 000 Lt neturtinės žalos. Teismas nuosprendyje nurodė, kad neabejotina, jog tragiška brolio netektis nukentėjusiajai sukėlė dideles dvasines kančias. Apie brolio nužudymą nukentėjusioji sužinojo kitą dieną; kartu su juo negyveno.
 17. **Vilniaus apygardos teismo** 2005 m. liepos 19 d. nuosprendžiu b. b. Nr., 1-151 dukrai A. L. priteista neturtinė žala už motinos I. L. tyčinį nužudymą, motyvai: nukentėjusioji liko našlaitė, patyrė baimę, didžiulį šoką ir išgyvenimus tiek įvykio metu, tiek vėliau dėl motinos netekties.
 18. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** 2005 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-628/2005.
 19. **Smurtiniais** nusikalimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas 2005 m. birželio 30 d., Nr. X-296; ES direktyva dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms. 2004 m. balandžio 29 d. direktyva Nr. 2004/80/EB.
 20. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** 2003 m. kovo 26 d. nutartis, priimta civilinėje byloje N. Ž. v. specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusai“, bylos Nr. 3K-3-371/2003.
 21. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje O. R., M. R., V. R., J. K. ir N. K. v. VŠĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos, bylos Nr. 3K-3-16.
 22. **Lietuvos Respublikos** sveikatos sistemos įstatymas. 1994 m. liepos 19 d., Nr. I-552.

THE ANALYSIS OF LITHUANIAN LEGAL REGULATION AND COURT PRACTICE ON COMPENSATION FOR NON-PECUNIARY DAMAGE SUFFERED BY THIRD PERSONS IN CASES OF HEALTH AND FATAL INJURIES IN EUROPEAN TORT LAW UNIFICATION PERSPECTIVE

Solveiga Cirtautienė*

Mykolas Romeris University

Summary

In the latter years Lithuanian court practice shows the growing number of lawsuits brought by the third persons claiming for non-pecuniary damages for their own pain and suffering sustained in cases of non-fatal (health injury) and non-fatal injury to their near relatives. The first court decision on this issue was accepted in 2005 by the Supreme Court of Lithuania, but taking into account that there is no clear legal rule concerning this question in the Civil Code, as well as considering the successive court decisions denying the right of the third person to claim for non-pecuniary damages in such cases, it is difficult to recognise legal authority of such a court decision. Nevertheless, in consideration European harmonisation process in tort law and the trend to expand the right of the third persons (near relatives of the victim) to claim for non-pecuniary damage in non-fatal and fatal injury cases, as well as a social need to ensure effective protection system of the Constitutional values such as health, life and family relations, the absence of adequate legal regulation recognizing and clearly determining the right of the third person (near relatives of the victim) to claim damages for their own pain and suffering sustained in non-fatal or fatal injury cases can not justified any more today. Furthermore, legal clearness is necessary for keeping the balance of different interests and for prevention of unfair claims as well as unjustified and intolerable pressure

upon the defendant. However, taking into account the specific legal rules on tort law established in the Civil Code of Lithuania, as well as the current social and economical situation, the implementation of such a liberal system and broad legal regulation establishing the right of the third person to claim damages for non-pecuniary damages as it is provided in the European principles on Tort Law can not be implemented in Lithuania legal system today. Nevertheless, sufficiently effective legal decision on this issue can be made by the way of systematic interpretation and application of specific rules of the Civil Code regulating tort law as well as identifying the purposes of such rules through leading values of the contemporary society established in the Constitute of Lithuania. Accordingly, the right of the third party to claim for non-pecuniary damages shall be protected by article 6.283 of CC, if the pain and suffering of the third person in non-fatal or fatal injury cases can be considered as injury to health. Also, taking into account the satisfaction (or restoration of social justice and balance of interests) as the main purpose of rewarding non-pecuniary damages in such cases, a right of the third person to claim for non-pecuniary damages for their extremely deep pain and suffering shall be justified if damages was caused in gross negligence and intent. While deciding whether to award damages or not to the third person (near relative) specific case, it is also necessary to identify the factors determining the scope of civil liability, i.e. causation; fault of defendant; determined group of the third persons who have a right to claim for non-pecuniary damages, etc.

Keywords: the third persons who are in close family relations with the aggrieved person, emotional shock, non-pecuniary damage, unification of tort law, satisfaction.

* Mykolas Romeris University, Law Faculty, Civil and Commercial Law Department, Doctoral Candidate.